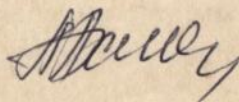

На правах рукопису

АХМЕДЗЯНОВА Ліфа Мухаметзянівна
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ
І ПРАКТИКА РОЗВИТКУ
ПЕДАГОГІЧНОГО ПОКЛИКАННЯ

13.00.04 — професійна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Південноукраїнському
університеті ім.К.Д.Ушинського

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00373707 (R)

Науковий консультант - член-кореспондент ІАО, доктор педагогічних
наук, професор Кузьміна Ніна Василівна,

Офіційні опоненти: - доктор педагогічних наук, професор Коваль
Лариса Григорівна;

- доктор педагогічних наук, професор Капська
Алла Йосипівна;

- член-кореспондент АПН України, доктор
педагогічних наук, професор Бвтух Микола
Борисович.

Провідна організація: Вінницький державний педагогічний інститут
Міністерства освіти України /м.Вінниця/.

Захист відбудеться " 25 " грудня 1996 р. о 14.00 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.61:01 в Інституті
педагогіки і психології професійної освіти АПН України за адресою:
254060, м.Київ, вул.М.Берлінського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту
педагогіки і психології професійної освіти АПН України /254060,
м.Київ, вул.М.Берлінського, 9/.

Автореферат розісланий " 20 " листопада 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.М. Цибульська

1. Актуальність і ступінь дослідженості теми. Проблема підготовки вчителя набуває сьогодні особливої ваги у зв'язку із глибокими соціально-економічними та суспільно-політичними перетвореннями, що відбуваються в країні. В умовах переходу до ринкових відносин соціальний престиж педагогічної професії продовжує помітно знижуватися і цей факт боліче позначається на самопочутті вчителів, на їхньому матеріальному становищі.

За даними психологічних досліджень, проведених у різні роки, престиж будь-якої професії неодмінно впливає на її вибір. Про це свідчать праці таких авторів, як С.М.Фридман /1929-1930/; Т.Чугуєв /1930-1932/; М.В.Соколова /1933-1935/; В.Г.Боброва /1953/; М.В.Рутківська /1965/; Н.В.Кузьміна /1967/; Н.А.Бєляєва /1969/; В.В.Водзинська /1968-1970/; В.Н.Шубкін /1970/; Л.Ф.Колесников, В.Н.Турченко /1972/; Р.І.Хмельк /1971, 1973/; М.К.Титма /1975/; Т.О.Горюнова, І.Ш.Корольова /1981/; Л.А.Йовайша /1971-1975/; С.П.Крягжде /1982/; В.І.Миндикану /1991/ та інші.

Вчені підкреслюють, що у нових умовах престижними стають професії, пов'язані з бізнесом, підприємництвом, банківською справою, економічним та юридичним регулюванням їхньої діяльності. До педагогічних вузів вступають не стільки добре підготовлені до навчання у вузі випускники гімназій, ліцеїв тощо і орієнтовані на роботу з дітьми, скільки абітурієнти, які не потрапили до "популярних" вузів і мають негативне ставлення до професії педагога, хоч наявність позитивних мотивів вибору педагогічної професії також не є достатньою об'єктивною підставою для вияву покликання до роботи в школі.

Серед великої кількості наукових праць, присвячених педаго-

гічній професії, педагогічній майстерності та педагогічній творчості в різних аспектах їх виявлення, формуванню особистості майбутнього та початкувчого вчителя у системі багатоступеневої вищої педагогічної освіти проблеми педагогічного покликання залишаються майже не розробленими. У дисертаційних дослідженнях Н.В.Кічук /1993/, Л.А.Ковальнової /1974/, О.Г.Мороза /1983/, Г.О.Нагорної /1995/, Є.К.Осіпкової /1988/, М.І.Сметанського /1994/, Є.Н.Шиянова /1991/, Т.С.Яценко /1989/ та в монографічних дослідженнях К.М.Гуревич /1970/, Ф.Н.Гоноболіна /1965/, І.А.Зявина /1989, 1991/, Н.В.Кузьміної /1962, 1990/, В.К.Майборооди /1991/, В.М.Мясщева /1962, 1965/, Р.П.Скульського /1986/, І.І.Чангли /1973/ питання педагогічного покликання є другорядним: не розкривається зміст, сутність цього поняття, не дається теоретичне обґрунтування і характеристика механізмів та способів його розвитку.

Аналіз історико-педагогічної, психолого-педагогічної літератури, спеціальних досліджень, присвячених педагогічній діяльності у різних її аспектах, нахилам та здібностям, індивідуально-типологічним особливостям особистості свідчить про наявність суперечливих суджень про педагогічне покликання, які склалися внаслідок пояснення його на побутовому рівні, пов'язаному з "відбором абітурієнтів відповідно до їхнього покликання" /В.Г. Боброва, Т.О.Воробйова, Б.В.Успенський та ін./ Сутність педагогічного покликання розглядається як вроджена властивість, яка дається "згори", тобто є фатальною, а отже, неминуче зумовлює вибір педагогічної професії та успіх у ній незалежно від якості та рівня професійної підготовки. Завдяки таким поясненням сутності педагогічного покликання склалося стереотипне уявлення: оскільки педагогічне покликання є вродженою властивістю

і практично не формується, воно не потребує наукового та теоретичного обґрунтування.

Впродовж останнього десятиліття в педагогічних дослідженнях спостерігається інша крайність: інтерес до педагогічної професії, педагогічну спрямованість ототожнюють з покликанням /З.А. Ахмедін, В.Г.Боброва, Г.Н.Колєв, С.К.Томілін/.

Неоднозначність і суперечливість підходів до вивчення та виявлення сутності педагогічного покликання, потреба педагогічної практики у науковому його обґрунтуванні та реалізації на різних етапах професійного становлення особистості – допрофесійному, вузівському та післявузівському – зумовили вибір теми дослідження.

Концепцію дослідження побудовано на таких положеннях:

Відсутність теоретичної розробки змісту поняття "педагогічне покликання" в сучасній психолого-педагогічній літературі спричинила появу тлумачення його на побутовому рівні, що не відповідає уявленню про сутність педагогічного покликання як одвічно первісної, вродженої властивості особистості, багатомірного явища і багатокомпонентного процесу.

Педагогічне покликання не є вродженою властивістю, яка фатально визначає як вибір людиною педагогічної професії, так і високі досягнення в ній, незалежно від якості та рівня професійної підготовки вчителя. Воно являє собою цілісну як одну систему, соціально-психологічне прижиттєве утворення, психологічну властивість, яка виявляється у вибірковому ставленні до професійної діяльності. Будучи результатом індивідуального розвитку та становлення особистості як педагога за покликанням, воно виявляється на всіх етапах підготовки вчителя.

Педагогічне покликання є цілісною системою, психологічною структурою особистості педагога, яка об'єднує індивідуально-

психологічні якості і властивості, емоційно-вольову, інтелектуально-пізнавальну, морально-етичну, мотиваційну та ціннісно-орієнтаційну сфери, взаємодія яких сприяє вияву стійкого, позитивного ставлення особистості до обраної професії відповідно до нахилів, здібностей та потреб.

Педагогічне покликання як складне багатовимірне явище, виявляється як умова та результат високих досягнень у процесі педагогічної діяльності. Оскільки воно стимулює пізнавальний інтерес до оволодіння педагогічною майстерністю та досягнення високих результатів, то у цьому значенні воно виступає як умова. Як результат педагогічне покликання забезпечує високий рівень педагогічної майстерності при гармонійному поєднанні із задоволеністю професією.

Педагогічне покликання об'єктивно виявляється у високому професіоналізмі вчителя та результативності його продуктивної праці, у сформованості педагогічної майстерності; суб'єктивно - у задоволенні від професії, позитивній оцінці її сутнісних аспектів, суспільній та особистісній позиції педагога.

Оскільки педагогічне покликання є проявом відношення особистості до педагогічної діяльності, то воно, як і будь-яке інше відношення, розвивається і формується, а не зумовлене фатально. При цьому розвиток розуміється нами як вищий тип руху психічної структури індивіда, її якісне, прогресивне перетворення. Це складний процес, в якому існують різноманітні стадії, етапи, фази, рівні та тенденції і який здійснюється у різноманітних зв'язках, соціальних відносинах індивіда, в які він включається своєю діяльністю. Характер зв'язків, їхня ієрархія, структурованість, рівень інтеграції у вигляді відносин має найважливіше значення для індивіда не лише в його становленні як особистості, а й у реалізації потенційних /у тому числі закладених

природою/ можливостей виявляти свою людську сутність, здатність до пізнання, творчості, спілкування, самоутвердження, само...-раження, зокрема у професійній діяльності. Отже, під формуванням педагогічного покликання ми розуміємо створення педагогічних і соціальних умов, які оптимально сприяли б розвитку в особистості якостей і властивостей, притаманних педагогічному покликанню.

Формування і розвиток педагогічного покликання є особливим процесом системоутворення якостей у психічній структурі особистості, побудови окремих компонентів, що реалізуються у професійній діяльності, в ієрархізовану систему відношення людини до цієї діяльності. Розвиток та формування педагогічного покликання треба розглядати не як прямолінійний рух по висхідній лінії, а як суперечливий динамічний процес.

Об'єкт дослідження – педагогічне покликання як цілісне соціально-психологічне утворення у структурі особистості вчителя, у професійній діяльності педагога.

Предмет дослідження – сутність та зміст педагогічного покликання, його структура та компоненти.

Мета дослідження – розробити теоретичні засади педагогічного покликання, вичлени основні умови та фактори, що сприяють практиці його розвитку і формування.

Гіпотеза дослідження:

Розвиток педагогічного покликання є цілісним процесом, який реалізується на всіх етапах підготовки вчителя. Формування якого буде ефективним за умов:

- створення позитивної мотивації в процесі підготовки школярів до вибору педагогічної професії;
- забезпечення педагогічної спрямованості всього навчально-

вживного процесу у педвузі;

- створення сприятливих соціально-психологічних, педагогічних та матеріально-побутових передумов адаптації початкувчих вчителів при входженні їх у нову підсистему "школа";

Для досягнення мети дослідження та перевірки гіпотез сформульовані такі завдання:

1. На основі розробки теоретико-методологічних підходів до професії вчителів створити концепцію педагогічного покликання.

2. Обґрунтувати педагогічну теорію про сутність, структурні елементи та компоненти педагогічного покликання, етапи та механізми, фактори й умови його розвитку.

3. Виявити структуру відношень вчителів до обраної професії, виходячи з матеріалів, отриманих аналітичним та експериментальним шляхом.

4. Встановити ступінь ефективності існуючої системи підготовки вчителів з позицій розвитку педагогічного покликання та критеріїв його сформованості.

5. Розробити педагогічні рекомендації для професійної підготовки майбутнього вчителя в аспекті розвитку педагогічного покликання на різних її етапах: довузівському, вузівському, післявузівському.

Методологічною основою дослідження стали: філософські положення про сутність розвитку особистості, про співвідношення біологічного і соціального, про діалектичну єдність природженого та набутого, про роль трудової діяльності, у тому числі професійної, у виявленні соціальної сутності людини, її покликання. З позицій загальнонаукової методології педагогічне покликання розглядається на основі історичного і діяльнісного підходів як об-

ект системного, комплексного вивчення, який ґрунтується на філософських положеннях соціальної детермінованості розвитку особистості, активності, яка визначає сутність людини як творця, зокрема в професійній діяльності, не тільки в суспільстві, а й самого себе, свого покликання.

Теоретичну основу дисертації становлять положення сучасних міждисциплінарних досліджень, що поєднують філософські, психолого-педагогічні, соціальні науки про здібності, нахили, потреби та взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх умов і факторів їхнього розвитку. Основою вивчення проблеми покликання стала філософська та психологічна теорія відношень. Філософська категорія "відношення", що характеризує взаємозалежність елементів певної системи, способ буття /і розуміння/, у нашому дослідженні означає багаторівневу і складну систему зв'язків особистості педагога з усіма структурними елементами педагогічної діяльності як якістю і стан, що охоплює емоційно-вольову, інтелектуально-літвальну, морально-етичну та мотиваційно-оцінну і ціннісно-орієнтаційну сфери індивіда.

У даному дослідженні покликання розглядається як вища форма позитивного відношення людини до педагогічної професії.

Джерела дослідження та висіркова сукупність.

Як джерело було використано наукову психолого-педагогічну, філософську і соціологічну літературу про трудову і професійну діяльність та її роль у розвитку і становленні особистості, про педагогічну діяльність, про професійну підготовку вчителя на довузівському, вузівському і післявузівському етапах. Для в'ясування природи педагогічного покликання, умов і шляхів його розвитку, використано наукові монографії про відомих таланови-

тих вітчизняних і зарубіжних педагогів від Я.А.Коменського до В.А.Сухомлиньського, та їхні педагогічні твори, мемуарна література про них, опогоди сучасників, їхні щоденникові записи, різні архівні документи.

Цей матеріал було використано для обґрунтування концепції дослідження і визначення критеріїв педагогічного покликання, а також теоретико-методологічних підходів до його вивчення.

Емпіричну сутність складають школярі, вчителі, студенти і викладачі кількості понад 6 тис. осіб. Дослідження охоплює 8 групи вчителів. Першу групу вчителів, умовно названу групою "А", складають 30 талановитих педагогів, покликання яких було підтверджено історично: Я.А.Коменський, І.Г.Песталоцці, А.Дістервег, О.В.Духнович, С.М.Розова, М.О.Добролюбів, К.Д.Ушинський, В.П.Вахтеров, М.Ф.Бунаков, С.Ф.Русова, Г.С.Сковорода, В.М.Водовозов, Х.Д.Алчевська, С.Т.Шацький, О.І.Чупрова, Ю.Ф.Головіна, М.М.Голосіян, К.І.Кашкадамова, Л.М.Толстой, Януш Корчак, Н.В.Покровська, В.М.Сорока Росинський, С.І.Єзерський, М.Ф.Кропачова, І.В.Штефевські, Т.Г.Лубенець, А.С.Макаренко, В.О.Сухомлинький.

Ці педагоги були еталоном для визначення критеріїв прояву педагогічного покликання, його сутності, для виявлення шляхів та факторів, що сприяли формуванню покликання у вчителів групи "А".

II групу складають вчителі-новатори, що працюють сьогодні за покликанням, майстри педагогічної справи (загальна кількість - 240 вчителів/), умовно названі групою "В"; III групу - їхні колеги, що працюють з ними в одній школі (група "С"/, але не виявляють покликання до своєї професії /290 вчителів/.

Дослідження здійснювалося у 1968–1995 рр. у чотири етапи:

Перший етап /1968–1972 рр./ – теоретичне осмислення проблеми, вивчення стану її розробленості у вітчизняній та зарубіжній історії та теорії педагогіки, аналіз сучасної філософської, соціологічної, психолого–педагогічної літератури, формулювання гіпотези, об'єкта і предмета дослідження, вивчення педагогічного досвіду професійної підготовки вчителів у педагогічних навчальних закладах, а також педагогічної діяльності вчителів з різним рівнем педагогічної майстерності, з різним відношенням /позитивним, негативним, нейтральним/ до обраної професії.

На другому етапі /1973–1980 рр./ здійснювалося теоретичне обґрунтування досліджуваної проблеми, визначення основних понять щодо предмету дослідження, аналіз практичної діяльності педвузів з підготовки вчителів з позицій формування педагогічного покликання.

На третьому етапі дослідження /1981–1989 рр./ було організовано формульний експеримент у школі та педвузі, мета якого полягала в розробленні педагогічної системи формування педагогічного покликання, у визначенні механізмів його розвитку.

Четвертий етап /1990–1995 рр./ – узагальнення отриманого емпіричного та експериментального матеріалу, теоретико–методологічне обґрунтування сутності, природи та структури педагогічного покликання, визначення його компонентів, етапів, умов та факторів розвитку; розроблення педагогічних рекомендацій щодо організації педагогічної профорієнтації у школі і формування педагогічного покликання в процесі підготовки майбутніх вчителів у педвузі. Здійснювалася апробація та впровадження отриманих у дослідженні висновків у навчально–виховний процес педагогічних закладів освіти.

Методика та організація дослідження. Відповідно до поставлених завдань було використано методи теоретичного та експериментально-емпіричних рівнів. До теоретичних належать методи теоретичного аналізу і синтезу, структурно-функціонального моделювання, конкретизації теоретичного знання в галузі історії та педагогіки, філософії та соціології, психології. Ці методи сприяли осмисленню сутності, природи, механізмів розвитку педагогічного покликання, розкриттю теоретичних засад обраного об'єкта та предмета дослідження, аналізу його категоріального апарату, розроблення теорії педагогічного покликання. До експериментально-емпіричних належать: метод педагогічного спостереження, біографічний метод, контент-аналіз, методи опитування /анкетування, рейтинг, бесіда/, узагальнення педагогічного досвіду, педагогічний експеримент/. За допомогою біографічного методу було вивчено діяльність 30 історично відомих педагогів – від Я.А.Коменського до В.О.Сухомлинського. Мета його застосування полягає у виявленні шляхів становлення їх як педагогів за покликанням, факторів та умов, які сприяли розвитку в них педагогічного покликання, а також в обґрунтуванні концепції дослідження та з'ясування еволюції виникнення і розвитку поняття " педагогічне покликання" у вітчизняній та зарубіжній педагогіці. Для кількісного і якісного аналізу біографічного та історичного матеріалу, визначення критеріїв прояву педагогічного покликання використано метод контент-аналізу. Розроблена картка-матриця на кожного педагога дала можливість не тільки описати педагогічне явище, а й врахувати його за частотою повторювання, виміряти його в коефіцієнтах значущості, індексах задоволеності, кореляції, виразити кількісно у графіках, шкалах, схемах, а також таблицях. Дослідженням було охоплено понад 5 тисяч студентів та школярів з метою виявлення їхнього ставлення до педагогічної

професії, його динаміки за період навчання їх у педвузі, а також факторів, умов, які сприяли практиці розвитку педагогічного покликання. На основі узагальнення результатів вивчення ставлення школярів та студентів до педагогічної професії було розроблено методiku експериментальної навчально-виховної роботи: 1/ з учнями - в аспекті їхньої орієнтації на педагогічну професію та психологічної підготовки їх до її вибору; 2/ із студентами - з метою формування в них покликання до професії вчителя. Тому на третьому етапі основним методом став педагогічний експеримент /формульний/. Нами було розроблено тести, спеціальні завдання та задачі, підбрано педагогічні ситуації, що призначалися для розвитку та формування педагогічної спостережливості, педагогічної уяви та педагогічних здібностей школярів і студентів. Для формульного експерименту було підбрано завдання для кожної теми відповідно до програми обов'язкового курсу психолого-педагогічних дисциплін на весь період навчання студента /I-V курсів/ з метою формування в них інтересу до педагогічної професії та психолого-педагогічних наук. Було також розроблено програми спецкурсів та факультативних занять: 1/ для учнів шкіл - з метою орієнтації їх на педагогічну професію факультативний курс "Основи психолого-педагогічних наук"; 2/ для студентів - а/ "Етика вчителя" /I курс/, "Методика роботи класного керівника" /II к./, "Професійна орієнтація учнів" /III к./; б/ спецкурси: "Психологічні основи педагогічної майстерності" /IV к./; "Досвід вчителів-новаторів та його значення в оволодінні педагогічною майстерністю" /V к./. Крім того, використовувалася також метод вивчення педагогічних документів, матеріалів педагогічної практики студентів, використовувалися картки-матриці контент-аналізу для виявлення рівня сформованості педагогічного покликання, динаміки змін відношення студента до обраної професії. Контрольний експеримент здійснювався за розробле-

ними нами методиками та інструментарієм, тестами, анкетами, завданнями та задачами для вивчення професійних інтересів, мотивів вибору педагогічної професії, сформованості професійно-педагогічного уявлення на рівні педагогічної уяви та інтуїції.

Для узагальнення і систематизації отриманих даних застосовувалися статичні методи: шкалювання, кореляційний, порівняльний аналіз. Висновки було сформульовано на рівні значущості даних, виражених у коефіцієнтах значущості /К.з./, індексах задоволеності /І/, оцінках значущості і привабливості педагогічної професії в загальній сумарній величині, де $p = 0,06$, а $Z = +0,68$, що є достатнім для впровадження результатів даного дослідження.

Експериментальна база. Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі Уральського державного педагогічного інституту ім. О.С.Пушкіна, Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського, а також Актюбінського, Кокчетавського педагогічних вузів, Одеського державного університету, Балтського, Уральського педагогічних училищ, загальноосвітніх шкіл № 17, 5, 35 м.Уральська, № 23, 26 - м.Одеса, Уральського, Одеського обласних інститутів удосконалення вчителів. Дослідженням було охоплено понад 5 тисяч студентів і школярів, 2 тисяч вчителів і викладачів педагогічних навчальних закладів.

Наукова новизна дослідження полягає: 1/ в розробленні наукової концепції та створенні теорії педагогічного покликання/ умов його розвитку; 2/ в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній апробації педагогічного покликання як специфічного педагогічного явища, яке є результатом розвитку емоційної, вольової, пізнавальної, мотиваційної, морально-етичної сфери особистості педагога, процес формування якого спрямований на

нове системоутворення у психічній структурі якостей педагога і виявляється у безпосередній педагогічній діяльності; 3/ у психолого-педагогічному обґрунтуванні структури педагогічного покликання, його компонентів, які дають змогу розкрити рівні та етапи, психологічні механізми та практику його розвитку в довузівський, вузівський та післявузівський періоди; 4/ у встановленні закономірностей розвитку педагогічного покликання в залежності від: а/ гармонічного поєднання любові до дітей та професії зі здібностями до педагогічної діяльності та потреби в ній; б/ від рівня сформованості педагогічної майстерності у поєднанні із задоволеністю від професії, умовами її здійснення та результатами педагогічної праці; в/ від рівня психіридатності та психологічної готовності особистості до педагогічної діяльності; г/ готовності вчителя до вилучення значних вольових зусиль у поєднанні з працездатністю, нахилами, здібностями та педагогічною спрямованістю особистості педагога.

Теоретична значущість дослідження полягає:

- в теоретико-методологічному обґрунтуванні проблеми педагогічного покликання та його розвитку на основі реалізації принципів історизму, системного підходу, детермінізму, діалектичної єдності простого та складного, часткового та цілого, біологічного та соціального при визначенні сутності психологічної структури та компонентів педагогічного покликання;

- в обґрунтуванні теорії про сутність та зміст поняття "педагогічне покликання" як наукової категорії у педагогіці та психології, яка уточнює та розширює сферу пізнання окремих явищ у галузі згаданих наук;

- в одержанні нових даних про природу, структуру компонентів педагогічного покликання та процес його розвитку;

- в уточненні, конкретизації, розширенні та поглибленні

знань про ключові поняття дослідження "відношення до педагогічної професії" як родові поняття покликання, "емоційні", "вольові", "інтелектуально-пізнавальні", "морально-етичні" відносини; нахили, потреби у педагогічній діяльності як компоненти педагогічного покликання.

- у виявленні педагогічних та соціально-психологічних факторів та умов, що сприяють розвитку педагогічного покликання.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що:

- розроблені теоретичні положення про сутність, психологічну структуру педагогічного покликання, умови та шляхи його розвитку створюють сприятливі умови для практичної діяльності шкіл та педвузів з формування покликання до професії вчителя;

- за створеною нами методикою і практичним інструментарієм з організації педагогічної профорієнтації і психологічної підготовки школярів до вибору професії вчителя та з формування в них позитивного до неї ставлення можна підвищити її ефективність на довузівському етапі підготовки вчителя;

- розроблені та апробовані експериментальні програми педагогічної профорієнтації школярів, спецкурсів, та факультативних занять для педвузів для циклу психолого-педагогічних дисциплін посилюють їхній вплив на формування педагогічного покликання, що можна використати під час професійної підготовки вчителя з метою підвищення її ефективності;

- здійснений науковий аналіз і опис професійних сподівань і уявлень студентів, їхнє ставлення до професії вчителя, до вступу у вуз та характеристики і зміни його в процесі професійного становлення у вузі дасть змогу вузівським працівникам оновлювати зміст навчання та підготовки майбутніх вчителів з урахуванням особливостей вираження їхнього ставлення до обраної професії;

— методики діагностування педагогічної спрямованості особистості майбутнього педагога як психологічної умови розвитку покликання, які подано у вигляді тестів, задач, завдань, педагогічних ситуацій, безпосередньо впроваджених у діяльність ряду педвузів, педучилищ та шкіл, розширяють можливості викладачів педагогічних навчальних закладів у керуванні процесом формування педагогічного покликання.

Вірогідність результатів дослідження забезпечувалася розробленням проблеми на методологічному рівні, історичним підходом до вивчення проблеми, багатоаспектністю теоретичного аналізу на основі ряду наук /педагогіки, психології, соціології/, використанням комплексу взаємопов'язаних методів, адекватних меті, предмету, гіпотезі та завданням дослідження, а також репрезентативністю виборки, статистичною значущістю використаних емпіричних даних і результатів експерименту. У ході наукового пошуку здійснювався ретроспективний аналіз понад 40-річного досвіду роботи дисертанта у сфері професійної підготовки вчителя.

Особиста участь дисертанта у дослідженні та отриманні наукових результатів полягає: у багаторічному самостійному дослідженні методологічних та теоретичних основ педагогічного покликання і практики його розвитку; в обґрунтуванні концепції для розроблення теорії педагогічного покликання; в організації триваллої дослідно-експериментальної роботи у загальноосвітніх школах, у педвузі на посаді завідувачої кафедр педагогіки та психології, доцента Уральського та Одеського педагогічних інститутів; у впровадженні науково-теоретичних та практичних результатів дослідження на курсах підвищення кваліфікації керівних працівників та директорів шкіл при МК та на курсах при Уральському і Одеському обласних інститутах удосконалення вчителів, на теоретичних та методичних семінарах вчителів у школах /читання лекцій, проведення практичних занять, організація консультацій/;

у керівництві науково-дослідною роботою аспірантів, студентів, вчителів-стажистів, слухачів курсів /директорів шкіл, керівних працівників освіти/, на ФПК в аспекті досліджуваної проблеми.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалася шляхом опублікування основних теоретичних положень у вигляді монографій, методичьох рекомендацій, наукових статей, виданих у різноманітних збірниках, журналах, матеріалах наукових конференцій; читання курсу лекцій для слухачів ФПК протягом 1981-1985 рр. при Уральському педагогічному інституті, для вчителів - слухачів ОбліУВ /Уральському - 1981-1989 рр., Одеському - 1990-1994 рр./, на методичних об'єднаннях учителів загальноосвітніх шкіл, педучилищ /Уральському, Балтському, Одеському/. Апробація програм спецкурсів і факультативних занять було здійснено протягом десяти років /1979-1989 рр./ в Уральському, Кокчетавському педінститутах, а також у 1990-1995 рр. - у Південноукраїнському педагогічному університеті, Одеському державному університеті і Балтському та Яттинському педучилищах.

З метою впровадження окремих розділів дисертації складено методичні рекомендації щодо організації професійних бесід з метою виявлення інтересів і нахилів вступників до педвузу, які було схвалено Міністерством Освіти Каз. РСР у 1987 році та рекомендовано для впровадження у педвузах Казахстану.

Апробація та впровадження досвіду з підготовки вчителів до роботи в орієнтації учнів на педагогічну професію, з формування педагогічної спрямованості, інтересу до професії вчителя у студентів здійснювалися шляхом участі автора як доповідача у роботі 14 Всесоюзних, 5 - республіканських, 2 - міжнародних та 1 - міжнародного конгресу.

На захист виносяться:

1. Теоретичні засади педагогічного покликання, його струк-

турні елементи як системної цілості, специфічні механізми їхньої інтеграції, в якій враховано загальнометодологічні принципи: історизму, детермінізму, діалектичної єдності індивідуального та загального, часткового та цілого, біологічного та соціального, діяльнісного підходу, що складає розроблену нами концепцію дослідження.

2. Теоретично обґрунтовані положення:

а/ сутність та зміст педагогічного покликання, яке є не вродженою властивістю, а прижиттєвим утворенням, складним соціально-психологічним утворенням, інтегративною якістю у психічній структурі особистості педагога, яке є результатом розвитку його емоційної, волевої, інтелектуально-пізнавальної, морально-етичної, ціннісно-орієнтаційної та мотиваційно-оцінної сфери і виявляється у нахилах до педагогічної діяльності, у здібностях до неї та потребах у ній;

б/ педагогічне покликання є виявом особливого, стійкого та позитивного емоційно-волевого, інтелектуально-пізнавального, морально-етичного, мотиваційно-оцінного відношення особистості до обраного виду професійної діяльності, в якому реалізуються нахили, здібності, потреби, система індивідуальних значень та ціннісних орієнтацій педагога і як стан глибокої задоволеності нею;

в/ педагогічне покликання є фактором і результатом складного інтеграційного процесу, який певним чином орієнтує психічні властивості його, а також психічний стан та зміст і значення професійної діяльності;

г/ розвиток педагогічного покликання являє собою особливий процес системоутворення у психологічній структурі особистості педагога, вибудовування окремих компонентів цієї системи в ієрархізовану, пов'язану відносинами субординації, якісно нову

систему відносин педагога, що реалізується в педагогічній діяльності.

3. Доведення того, що педагогічне покликання розвивається і формується, бо в його психологічній структурі в ході експериментального вивчення визначено ієрархічно пов'язані елементи, його компоненти, різні рівні виявлення, що підтверджують можливість формування педагогічного покликання.

4. Структурні компоненти, рівні та етапи розвитку педагогічного покликання свідчать про динамічність і поступеневість його розвитку: від першого ступеня виявлення позитивних відносин і неусвідомленого потягу до педагогічної діяльності далі через виражене бажання та намір обрати її - другий ступінь виявлення позитивного ставлення до педагогічної діяльності, до чіткого усвідомлення об'єкта майбутньої діяльності і усталеного інтересу до неї на третьому ступені виявлення позитивних відносин і до виявлення потреби в педагогічній діяльності, розвина четвертому ступені розвитку позитивних відносин. Кожен із цих ступенів, етапів розвитку педагогічного покликання є відносно самостійним психологічним утворенням. Перехід від більш низького рівня відношення в його функціональному вираженні до більш високого можливий лише за певних психолого-педагогічних та соціально-економічних умов і факторів, сприятливе поєднання яких допомагає подолати суперечності формування педагогічного покликання.

5. Мотиви вибору професії не є визначальним фактором формування педагогічного покликання. При недостатній професійно-педагогічній спрямованості навчально-виховного процесу в недвузі їх значення може нівелюватися. І навпаки, при високій його організації і сприятливих психолого-педагогічних умовах формується позитивне ставлення до професії учителя навіть у тих, хто обрав її випадково, не маючи позитивної мотивації до неї, що

доведено також аналізом біографій і шляхів становлення видатних педагогів минулого і сучасності.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається із вступу, шести розділів, загального висновку, списку основної використаної літератури, додатків. У роботі вміщено 5 схем, 48 - таблиць, 4 - рисунків. Список основної використаної літератури включає 625 найменувань, з них іноземними мовами - 37.

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і ступінь дослідженості обраної теми, викладено концепцію, об'єкт, предмет, гіпотезу та мету дослідження, його основні завдання; розкрито етапи, джерельну базу, методи дослідження, наукову новизну, теоретичну і практичну значущість дослідження, сформульовано основні положення, що їх внесено на захист, обґрунтовано вірогідність результатів і основних висновків; висвітлено особисту участь автора в дослідженні й одержанні наукових результатів, його апробації і впровадженні...

У першому розділі "Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми педагогічного покликання" на базі історичного підходу до вивчення проблеми, аналізу педагогічної спадщини минулого щодо покликання учителя, розглядається діяльність відомих вітчизняних і зарубіжних педагогів, шляхи їхнього становлення як педагогів за покликанням. Визначено фактори й умови, що сприяли його розвитку у відомих майстрів педагогічної праці, від Я.А.Коменського до В.О.Сухомлинського, встановлено ознаки виявлення педагогічного покликання, критерії його визначення. До таких належать: 1/ позитивне ставлення до педагогічної професії і діяльності; 2/ високий рівень виявлення вольової активності в прагненні домогтися кращих результатів у професійній діяльно-

сті, у подоланні труднощів на шляху досягнення педагогічної майстерності; 3/ якісно вагомі результати навчально-виховної роботи; 4/ позитивна оцінка всіх аспектів педагогічної діяльності; 5/ яскраво виражена задоволеність професією; 6/ розвинутість пізнавальних інтересів та інтелектуально-пізнавальної ак-
 тивності; 7/ дотримання особистісно значущих моральних принципів і етичних норм у регулюванні системи відношень між суб"єктом і об"єктом педагогічного процесу; 8/ усвідомленість соціальної й моральної значущості педагогічної професії та особистості учителя для учня і суспільства; 9/ потреба у спілкуванні з дітьми, їх навчанні і вихованні; 10/ прагнення продовжувати роботу в обраній професійній діяльності.

У розкритті методологічних й теоретичних основ дослідження проблеми педагогічного покликання ми спирались на системний підхід в аналізі праць з філософії /А.Н.Авер"янов, В.Г.Афанасьєв, І.В.Блауберг, В.П.Кузьмін, А.А.Смирнов, В.Н.Садовський, В.П.Юдин та ін./, психології /Б.Г.Ананьєв, Л.І.Анциферова, Л.І.Божович, В.О.Ганвін, Б.Ф.Ломов, В.А.Семиченко, В.К.Шабельников, Е.В.Шорохова та ін./, педагогіки /Ф.Ф.Корольов, Ю.К.Бабанський, Т.І.Ільїна, Н.В.Кузьміна та ін./, соціології /О.Г.Здравомілов, І.І.Чанглі, В.О.Ядов та ін./. Цей підхід дав можливість встановити, що педагогічне покликання належить до складних, багатофакторних педагогічних систем, в якій реалізуються принципи цілісності, детермінізму, активності і взаємодії. Теоретичною основою педагогічного покликання стала психологічна теорія відношення, розроблена В.М.Мясищерином. Відношення, на його думку, - це цілісна система індивідуальних, вибіркових, свідомих зв"язків особистості з різноманітними сторонами навколишньої дійсності. Потреби людини вона також розглядає як певний вид відношень, в яких виявляється своєрідний зв"язок між суб"єктом і об"єктом.

До відношень як відносно заможіЙних утворень автор включає також інтереси, нахили особистості, її спрямованість та інші ви- яви психічних якостей особистості.

Взаємодія та причинна зумовленість змін, що відбуваються як розвиток, формування, системоутворення в психічній структурі особистості, включаючи процес розвитку і формування педагогіч- ного покликання, можливі, якщо ця взаємодія об'єкта і суб'єкта становить "переживання" /Л.С.Виготський/, має смисл і значення для особистості /О.О.Леонтьєв/, є суспільно і особистісно зна- чущими /М.Ф.Добринін/, позитивними емоційно-вольовими відношен- нями, особливо якщо вони виявляються як потреби /В.М.Мясищев/.

Механізми розвитку педагогічного покликання можна зрозуміти крізь призму діяльнісного підходу /С.Л.Рубінштейн, О.О.Леонтьєв/. Кожний вид діяльності людини являє собою процес, який ре- алізується у взаємодії з іншими явищами, процесами, об'єктами, що виявляються в системі відносин людини. При цьому для особи- стості провідним є її ставлення до праці, зокрема, професійної діяльності, хоча не можна применшувати значущість інших проявів у структурі відносин людини.

У розділі аналізується психологічна теорія нахилів і здібнос- тей у зв'язку із вивченням проблеми співвідношення вродженого і набутого, біологічного і соціального у формуванні і виявленні педагогічного покликання у працях вітчизняних і зарубіжних ав- торів. Представини інтелектуального напрямку зарубіжної психо- логії і педагогіки /Г.Герберт, В.Остерман, Ф.Баумгартен/ роз- глядають ставлення до професії, інтерес до неї як емоційну ви- бірку активність особистості; у біологічному напрямку /В.Мак- Дауголь, З.Фрейд, Є.Клапаред/ покликання розуміється як вродже- на якість особистості. У дослідженнях І.Домпшер, В.Кесселя об-

грунтовано цілісний підхід до розуміння психологічної структури особистості, згідно якого педагогічна діяльність розуміється як складний вид творчої діяльності, який вимагає розробки спеціальної системи професійної підготовки і розвитку спеціальних здібностей. Однак в останні десятиріччя в країнах Заходу, особливо в США, Німеччині, у зв'язку з реформою системи освіти і підготовки педагогічних кадрів вчені-педагоги і психологи більш схильні розглядати ставлення до професії крізь призму особистісну властивість, як особливі відносини. Інтерпретація особистісного розуміння професійних відносин, як комплексу розвиваючих психічних властивостей особистості, ґрунтується на методологічному підході про єдність вродженого й набутого в структурі особистості /Стронг, Кудер, Гільфорд, Конрад, Дункан та ін./.

В цих позиціях на Заході розробляють методику і технології, інструментарій профвідбору у вищі навчальні заклади. В США, Німеччині, Франції значного поширення набули тести А.Анастасі, листки покликання Стронга, шкали професійних переваг Аллпорта, Кудера та інших. У цьому розділі проаналізовано також практичні підходи до розв'язання проблеми формування педагогічного покликання як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогіці.

У II розділі "Педагогічне покликання в уявленні вчителів з різним ставленням до педагогічної діяльності" дається аналіз результатів експериментального вивчення уявлень учителів про педагогічне покликання, виражених в мотивах їхнього вибору педагогічної професії, професійних намірах; аналізується психологічна структура ставлення різних груп учителів до педагогічної професії: група "А" - талановиті вчителі, майстри навчальної і виховної роботи /30 чоловік/; група "В" /240 чоловік, 50 із них тривалий час монографічно вивчали/ - вчителі, закохані в свою про-

фесію, майстри педагогічної праці; група "С" - вчителі /290 осіб/, які характеризуються як "не майстер" /Н.В.Дузьміна/ з нейтральним або негативним ставленням до педагогічної діяльності, до професії. Вивчені нами вчителі мають стаж роботи понад 5 років, а 78% - понад 10 років. Це означає, що емпіричний матеріал склали вчителі з досить чітким відношенням до обраної професійної діяльності, розумінням суті і змісту педагогічного покликання. Об'єктивні показники цього відношення виявляються в результатах педагогічної праці - в майстерності, показниках навчально-виховної роботи тощо, а суб'єктивні - в мотивах вибору професії, в оцінці привабливих її сторін, у задоволеності або незадоволеності нею, в намірах продовжувати працювати за обраною професією або перейти на іншу роботу.

Об'єктивні показники відношення всіх 3-х груп вчителів до педагогічної професії і педагогічної діяльності характеризуються так: вчителі груп "А", "В" - це педагоги, які показують високі результати в навчально-виховній роботі, а їхні учні йдуть стопани своїх учителів. Вчителі групи "С" /з нейтральним або негативним ставленням до професії/ характеризуються низьким або середнім рівнем виявлення педагогічної майстерності і результатів педагогічної праці, в учнів вони не користуються високим довіром і повагою як до предметника, або як до людини. Іншими словами, відносини вчителів і учнів є негативними або нейтральними.

Вивчення мотивів вибору педагогічної професії вчителями всіх трьох груп показує, що в мотивах вибору професії не виявлено яких-небудь істотних розбіжностей щодо їхньої педагогічної, професійної спрямованості: в групі "А" мали намір обрати педагогічну професію ще до її вибору тільки 18%, в групі "В" - 14%, а в групі "С" - 19%. Проте результати їхньої діяльності істотно різняться: перші /групи "А" і "В"/ стали не лише педагогами-май-

страми, а й учителями за покликанням, в той час як другі /група "С"/ - посередніми учителями, з байдужим або негативним відношенням до обраної професії. Це підтверджує висновок про те, що мотиви вибору педагогічної професії не є фактором, який істотно впливає на формування педагогічного покликання.

Є істотні розбіжності в індексі задоволеності професією: в групі "В" він дорівнює $+0,98$ /наближається до максимуму задоволеності $+1$ /, у вчителів групи "С" - $-0,146$. В оцінці привабливих сторін педагогічної професії також виявлено істотні відмінності: коефіцієнт значущості $K.z$ у вчителів групи "В" наближується до $+1$, а в учителів групи "С" - $K.z. = 0,24$. Визначимо, що обидві групи вчителів максимально незадоволені такими аспектами педагогічної професії: заробітна плата, напруженість, нервові і психологічне перевантаження тощо. Встановлено, що існує залежність між рівнем майстерності вчителя і його ставленням до професії, до дітей. Вона виражається в коефіцієнтах кореляції /табл. I/. Для групи "В" вони є такими:

Таблиця I

Коефіцієнти кореляції залежності між ставленням вчителя до професії і його рівнем майстерності

Залежність між	Група	
	"В"	"С"
рівнем майстерності і характером ставлення до учнів	0,7509	0,2114
рівнем майстерності і ставленням до праці, справи	0,5820	0,3150
ставленням до справи і до дітей	0,5640	0,0412
ставленням до учнів і задоволеністю трудовою діяльністю	0,5541	0,584

В уявленні вчителів /обох груп/ про фактори, що впливають на формування педагогічного покликання, також є багато опільного. Однак виявлено істотну відмінність в характеристиці їх між учителями 70-80-х і 90-х років. Узагальнені відомості, отримані від них про визначальні фактори, що справляють вплив на становлення вчителя педагогом за покликанням, представлені в табл. 2 /в %/.

Таблиця 2

Фактори, що впливають на формування педагогічного покликання

Основні фактори	Ступінь впливу							
	дуже значний		значний		незначний		дуже незначний	
	70-80-і роки	90-і роки	70-80 роки	90-і роки	70-80 роки	90-і роки	70-80 роки	90-і роки
1. Задоволеність професією в аспекті взаємовідношень між учителем і учнем	70,8	55,6	20,2	20,4	8,1	14,1	0,9	9,1
2. Рівень професіоналізму і педагогічної майстерності	64,1	12,0	26,1	48,2	7,8	22,0	2,3	17,8
3. Педагогічні здібності	10,8	10,0	46,2	50,0	30,0	25,0	10,0	5,0
4. Рівень професійно-педагогічної підготовки	62,4	6,5	24,8	47,0	10,6	26,5	2,0	2,1
5. Соціально-психологічні	30,6	28,2	49,4	54,8	12,4	10,7	8,6	5,3
6. Соціально-економічні	4,0	57,6	5,4	29,4	24,6	10,0	66,0	3,0

Як видно з таблиці 2, з'явилась очевидна тенденція переоцінювати вплив зовнішніх факторів, які не були значущими для вчителів 70-80-х років, і недооцінювати значення і роль професійної підготовки, оволодіння педагогічною майстерністю, роботи над самовдосконаленням, без яких неможлива професія вчителя, про що дуже переконливо стверджували педагоги групи "А" і доводили своєю практичною педагогічною діяльністю.

В уявленні вчителів груп "В" і "С" про сутність і природу педагогічного покликання існує багато спільного: 1/ покликання — це яскраво виражене позитивне емоційне ставлення педагога до своєї діяльності /задоволеність працею, любов до дітей, науки, натхнення і велике творче піднесення/; 2/ високий ступінь трудового напруження, вольових зусиль, пошук нового, готовність і здібність долати труднощі; 3/ нахил до самовідданої педагогічної діяльності з дітьми, прагнення спілкуватись із ними, планувати їх, іноді жертвуючи своїм спокоєм; 4/ нахил до педагогічної діяльності.

В результаті аналізу структури ставлення до педагогічної діяльності у різних груп учителів виявлена загальна тенденція: у сучасних учителів відбувається помітна недооцінка значення таких якостей для вчителя за покликанням, як "Усвідомлення суспільної значущості й важливості педагогічної професії", яка посідала перше місце в ранзі серед найважливіших 20 якостей, названих учителями 70-80-х років. Також виявились незначущими серед сучасних учителів "Компетентність", "Високий рівень професіоналізму", "Високий моральний обов'язок", "Любов до цієї науки, основи якої викладає вчитель", "Невгамовне шукання нового в удосконаленні навчально-виховного процесу". Відбувається небажане зниження рівня професіоналізму сучасного вчителя, що неодмінно позначиться на виявленні і розвитку його педагогічного покликання.

Ці та інші характеристики, отримані в дослідженні, лягли в основу теоретичного обґрунтування сутності і структури педагогічного покликання.

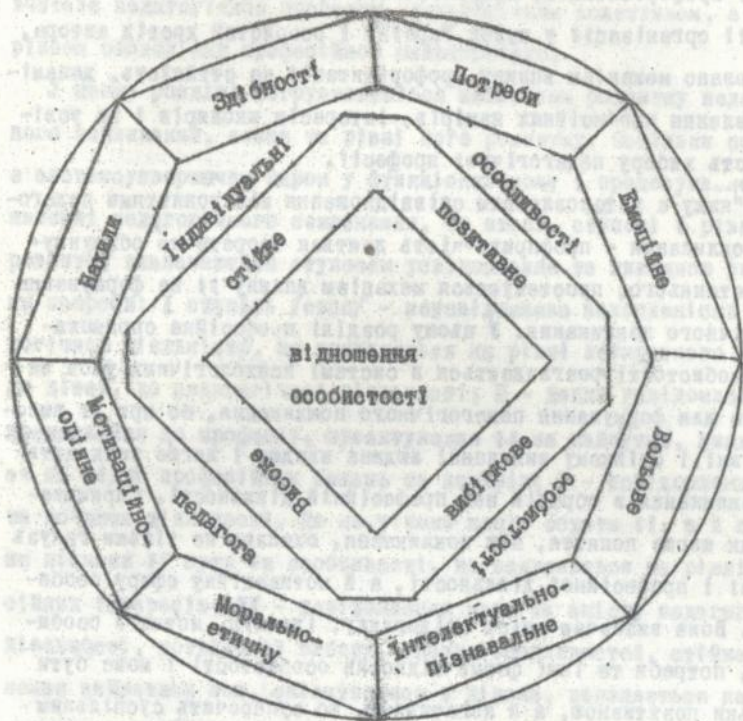
У III розділі "Сутність і структура педагогічного покликання" аналізується психолого-педагогічна навчальна та довідкова література в аспекті змісту поняття "педагогічне покликання". Проведений аналіз підтверджує: нерозробленість наукової теорії педагогічного покликання позначається і на змісті підручників та навчальних посібників з педагогіки та психології для педагогічних навчальних закладів, оскільки в багатьох з них ці поняття взагалі відсутні. У цьому розділі зроблено спробу дати наукове визначення поняття "педагогічне покликання", виявити істотні ознаки та властивості особистості, характерні для покликання, розкрити його зміст як наукової педагогічної категорії. Сутніоними, змістовними характеристиками є такі: покликання педагога виявляється як стійке, позитивне емоційно-вольове, інтелектуально-пізнавальне, морально-етичне та ціннісно-орієнтоване ставлення особистості педагога до педагогічної діяльності; в педагогічному покликанні як системній цілісності згадані вище форми відносин функціонують і виявляються в намолах, здібностях, та потребах індивіда і є компонентами структури цієї системної цілісності. Педагогічне покликання як цілісна система має складну багаторівневу структуру та специфічні механізми інтеграції її елементів /компонентів/. Теоретико-експериментальне вивчення сутності та структури педагогічного покликання показує, що різні види ставлення педагога до своєї професії є відображенням наявності різних рівнів та форм взаємозв'язаних елементів, компонентів структури педагогічного покликання. Виходячи з визначення сутності педагогічного покликання через ставлення до професії, у цьому розділі виділено такі

ного компоненти: 1/ емоційні, 2/ волевові, 3/ інтелектуально-пізнавальні, 4/ морально-етичні відношення, 5/ функціонально-процесуальні компоненти, в яких виявляються ці відносини – нахили, здібності до педагогічної діяльності, потреба в ній. У розділі розкривається їхній зміст і дається наукове обґрунтування цих понять стосовно теорії педагогічного покликання. Найбільш загальним структурним утворенням у педагогічному покликанні виступає стійке, позитивне ставлення суб'єкта до педагогічної діяльності. Другий комплексний блок структурних елементів складається з функціонально-діяльнісних компонентів, тобто компонентів дії, процесуальних, які виявляють стійке позитивне ставлення учителя до педагогічної діяльності. В цей блок інтегровано нахили, здібності та потреби є системоутворюючим ядром у цілісній структурі педагогічного покликання. Схематично це зображено на мал. 1 стор. 29. Виявлення педагогічного покликання є закономірним: у разі єдності нахилів і потреб нахили стають потребою в педагогічній діяльності, творчого ставлення до неї. Це означає виявлення педагогічного покликання на рівні таланту. В свою чергу, талановитий педагог – це неодмінно педагог за покликанням, хоча педагог за покликанням не обов'язково може бути талановитим вчителем, але є великим майстром педагогічної справи. Такий стан підтверджується монографічним вивченням діяльності 50 педагогів групи "В".

ІУ розділ "Психолого-педагогічні умови та механізми розвитку педагогічного покликання" присвячено обґрунтуванню психолого-педагогічних умов, які визначають ефективність педагогічної діяльності з розвитку педагогічного покликання на різних етапах підготовки та становлення вчителя. В цьому розділі як такі умови розглянуто професійну орієнтацію учнів шкіл на педагогічну професію, профпридатність /потенціально/ і професійну спрямованість, профе-

Мал. 1. Схематичне зображення педагогічного покликання як системної цілісності.

Рух від центру як від цілого до часткового. Коло означає системне цілісне утворення - педагогічне покликання.

Як видно із схеми, педагогічне покликання є окладним психологічним утворенням. Воно функціонує як високе стійке і позитивне відношення до педагогічної діяльності й охоплює всі сфери відношень особистості, її нахили, здібності і потреби.

оїсно-педагогічну і соціально-психологічну адаптацію випускників педвузу при вступі їх у нову підсистему "школа". У дисертації розглянуто місце, значення і зміст практичної діяльності з педагогічної профорієнтації, запропоновано програму, технології і досвід її організації у вузах України і особистий досвід автора, обгрунтовано механізм впливу профорієнтації на стійкість, динаміку, виявлення професійних намірів, інтересів школярів і на усвідомленість вибору педагогічної професії.

У зв'язку з встановленням співвідношення між поняттями педагогічне покликання – профпридатність дається теоретичне обгрунтування останнього, простежується механізм впливу її на формування педагогічного покликання. У цьому розділі професійна спрямованість особистості розглядається в системі психологічних умов як провідна для формування педагогічного покликання, бо при її високому рівні і стійкому виявленні людина швидше і легше знаходить своє покликання в обраній нею професійній діяльності. Спрямованість як ширше поняття, ніж покликання, охоплює не тільки галузь трудової і професійної діяльності, а й мотиваційну сферу особистості. Вона визначає зміст свідогляду, ідеалів, мотивів особистості, потреби та інші форми відносин особистості і може бути не тільки позитивною, а й негативною, що суперечить суспільним вимогам, правовим і моральним нормам. Виявлення педагогічного покликання можливе тільки при наявності позитивної спрямованості особистості.

У дисертації простежується залежність між задоволеністю професією та професійно-педагогічною і соціально-психологічною адаптацією молодого вчителя, про що свідчать такі показники: індекс задоволеності, коефіцієнт значущості, кореляції. Ці показники на I році роботи нижчі, ніж на II, а на II нижчі, ніж на III році роботи. На I році його роботи $\chi = 0,420$; К.З. = 0,404; $\chi =$

= 0,418 - відповідно; на II році вони вищі: $\chi = 0,462$; К.З. = 0,440; $\chi = 0,446$, на III році $\chi = 0,518$; К.З. = 0,596; $\chi = 0,618$. В адаптаційний період рівень формування покликання визначається ступенем емоційно-особистісної захопленості молодого вчителя педагогічним процесом, педагогічним колективом, а також рівнем оволодіння професійною майстерністю.

У цьому розділі обґрунтовуються механізми розвитку педагогічного покликання, етапи та рівні його розвитку. Оскільки потреби є системоутворюючим ядром у функціональному і процесуальному виявленні педагогічного покликання, то етапи, ступені і рівні його розвитку визначаються ступенем усвідомлення та глибиною виявлення потреби: I ступінь /етап/ - неусвідомлена захопленість педагогічною діяльністю, що виявляється на рівні невивраженого потягу до дітей, до педагогічної діяльності; II - деяке усвідомлення свогоставлення до професії, проектування її на майбутнє, виявляється на рівні професійних бажань та намірів; III - усвідомлення мети та об'єкта діяльності. Це не тільки намір обрати її, а й прагнення пізнати її суть та особливості, що виявляється на рівні професійних інтересів; IV - усвідомлення мети та змісту педагогічної діяльності, мотивів її вибору, знання особливостей, стійке прагнення займатися нею, спілкуватися з дітьми, виявляється на рівні нахилу до професії; V - розуміння та усвідомлення значення та змісту професії, стійкий потяг до школи, до дітей, до вивчення науки, основи якої викладає вчитель, наявність стійкого, позитивного ставлення як потреби виявляється на рівні покликання.

Кожна з цих ступенів розвитку педагогічного покликання є відносно самостійним утворенням, відтак перехід до наступного ступеня не відбувається автоматично. "Якщо будь-який неусвідомлений потяг до педагогічної діяльності переростає у професійний намір або

у професійний інтерес. Де складнішим є процес перетворення його до рівня покликання. Такий перехід можливий лише за певних соціально-психологічних та педагогічних умов, при сприятливому поєднанні їх.

У розділі "Розвиток педагогічного покликання в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів" присвячено вивченню динаміки розвитку у студентів позитивного ставлення до обраної професії з першого до випускного курсу та виявлення найвагоміших факторів, які впливають на процес формування педагогічного покликання.

Матеріали дослідження, викладені у цьому розділі, показують, що формування студента як майбутнього вчителя є дуже складним процесом як у педагогічному, так і в соціальному та психологічному відношенні. Студенти I курсу досить ілюзорно уявляють свою професію, її сутність, привабливі та непривабливі сторони. Мотиви вибору професії у різних груп студентів, а також на різних факультетах у цілому позитивні, установлені: від 65% /1992-1995 навчальні роки/ до 78% /1985-1991 н.р./ студентів пояснюють свій вибір позитивними мотивами. Вивчення ставлення студентів до професії вчителя та до обраної спеціальності на початковому етапі їхньої професійної підготовки у першу діє підставу стверджувати, що від 85% /у 90-ті роки/ до 22% студентів /у 80-ті роки/ вступає до педвузу, не маючи позитивно орієнтованої мотивації до професії. Однак мотиви вибору студентами професії вчителя не визначають динаміки відношення і рівень сформованості педагогічного покликання: виявлено слабку кореляційну залежність між ними - на Пк. - 0,27, на Шк- 0,14, ІУк- 0,05, на Ук. - 0,01. Тому фактор мотиву можна вважати досить умовним, і від нього не залежить формування покликання. Отже, при визначенні гіпотези зроблене припущення можна вважати доведеним. Отримані дані в цій

главі свідчать, що у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя істотно змінюється їхнє ставлення до педагогічної професії. При цьому найважливішими факторами, що впливають на формування педагогічного покликання, є навчальні предмети психолого-педагогічної спрямованості, крім того - спеціальні дисципліни. Індекс задоволеності професією після вивчення: психології /I курс/ +0,68; педагогіки /II курс/ - $\bar{y} = 0,74$; спеціальних дисциплін /III курс/ - $\bar{y} = 0,72$; після педпрактики /IV курс/ - після першої - $\bar{y} = 0,70$, після повторної /V курс/ $\bar{y} = 0,86$. Значний вплив справляє й особистість викладача вузу як чинник формування педагогічного покликання: кореляція досить значна, $\bar{r} = 0,75$ /в аспекті професіоналізму викладача вузу, його моральних якостей тощо/. Проте студенти вказують, що викладачів, які здатних здійснювати сильний вплив на формування в них педагогічного покликання, незначна кількість.

У цій главі виявлені причини слабого впливу предметів, що вивчаються, у т.ч. спеціальних дисциплін - на формування у майбутніх учителів покликання до педагогічної професії - основною з них можна вважати слабку професійно-педагогічну спрямованість, відсутність міждисциплінарних зв'язків, особливо з психолого-педагогічними науками і педагогічною практикою у школі.

У VI розділі "Організація педагогічного експерименту з розвитку покликання до професії вчителя" визначено мету, завдання, зміст програми і вимоги до організації експериментальної роботи: 1/ з формування в учнів шкільної орієнтації на оволодіння професією вчителя; 2/ з розроблення технологій вияву професійної спрямованості /мотивів, інтересів, нахилів, уявлень/ у тих, хто вступає до педагогічних навчальних закладів, перевірка ефективності їхнього використання під час роботи з абітурієнтами; 3/ з форму-

вання у студентів педвузу позитивного ставлення до професії.

Експериментальна перебудова навчального процесу здійснювала-
 ся: 1/ з учнями шкіл 8-11 класів на основі вивчення факультатив-
 ного курсу "Основи психолого-педагогічних знань для учнів" в об-
 об'ємі 40 год у 8-9 класах, 65 год - в 10-11 класах /кількість до-
 одіжжуваних - 200 чоловік/; 2/ з 500 абітурієнтами з метою вияв-
 лення рівня їхньої професійної орієнтованості і психологічної
 підготовленості до вибору педагогічної професії і перевірки ефек-
 тивності розробленої дисертантом методики та інструментарію, які
 використовувалися для вивчення абітурієнтів; 3/ із студентами
 /5 т.с. чоловік/ протягом всього періоду їхнього навчання в пед-
 вузі на основі реконструювання навчального процесу з психолого-
 педагогічних дисциплін, впровадження експериментальних курсів і
 програм/. У результаті експериментальної роботи з учнями істот-
 но змінилось їхнє ставлення до педагогічної професії за такими
 показниками: 1/ зростання престижу і популярності професії вчи-
 теля серед дівчат з - 12,4 до 48,6%, з 1,6 до 20% - серед вна-
 ків; 2/ збільшення індексів значущості привабливих і непривабли-
 вих сторін педагогічної професії /з - 0,38 - до -0,86 /у дівчат/
 з - 0,18 до -0,39 /в внаків/; 3/ коефіцієнт значущості педаго-
 гічної професії /К.З./ - від -0,28 до 0,88 і від 0,08 до 0,6
 відповідно, у дівчат і внаків; 4/ усталення намірів обрати педа-
 гогічну професію: до експерименту у дівчат - 5,6%, після експери-
 менту - 29,6%; в внаків відповідно 1,6% і 12%. Отже, кількість
 бажаючих обрати педагогічну професію збільшилася більш ніж у 5
 разів.

На основі констатуючого експерименту з абітурієнтами з вияв-
 лення ступеня їхньої психологічної підготовленості до вибору пе-
 дагогічної професії виявлено, що до педвузу вступають в основно-
 му абітурієнти із середн. і низьким рівнем підготовленості /се-

редній бал - 2,65-3,08, за п'ятибальною шкалою/

У результаті експериментальної роботи із студентами з метою розвитку в них педагогічного покликання підтвердились ефективність впровадження розроблених нами експериментальних курсів. Оцінки за 10-бальною шкалою підтверджують це: "Етика вчителя" /I к./ - 9,2 бала, "Методика роботи класного керівника" /II к./ - 8,9 бала, "Психологічні основи педагогічної майстерності" /III к./ - 8,6 бала, "Професійна орієнтація учнів стосовно педагогічної" /IV к./ - 8,4 бала, "Досвід учителів-новаторів і його значення в оволодінні педагогічною майстерністю" /V к./ - 9,4 бала. Значно підвищилася самооцінка студентів у зв'язку із впливом на їхнє становлення як вчителя обов'язкових психолого-педагогічних дисциплін: 1,5 бала /педагогіка/ до 2,5 бала /психологія/. Істотно змінився характер сприйняття студентами навчально-виховного процесу в цілому як "системної організаційної цілісності" /В.А.Семиченко/, педагогічної його спрямованості й усвідомленості значення предметів, які вивчаються.

Після педагогічного експерименту співвідношення груп студентів, які брали участь в експерименті, щодо рівня сформованості в них позитивного ставлення до педагогічної професії помітно змінилося. За цією характеристикою визначено 5 груп: I група - студенти з високим рівнем сформованості позитивного ставлення, який можна характеризувати як рівень покликання. До організації педагогічного експерименту ця група становила 10, після експерименту - 14,2%; II група - студенти з досить високим рівнем, ступінь сформованості нахилів та інтересів до педагогічної професії складає відповідно: 30 і 36,8%; III група - студенти із середнім рівнем сформованості стійкого інтересу до професії та позитивного ставлення до неї, відповідно: 28 і 40,1%; IV група - студенти, які не усвідомили свого ставлення до педагогічної про-

фесії, не визначили, ким вони працюватимуть після закінчення педвузу, відповідно: 18 і 6%; У група – студенти з негативним ставленням до професії, відповідно: 9 і 5%.

Отже, педагогічний експеримент підтвердив правильність наших концептуальних положень та гіпотези про те, що навчально-виховний процес у педвузі є провідним фактором розвитку та виховання позитивного ставлення до педагогічної професії у студентів педвузу; що за умови його педагогічної спрямованості, посилення його значущості та ролі психолого-педагогічних дисциплін у цьому процесі значно підвищується ефективність формування у студентів покликання до обраної професії ще на етапі їх професійної підготовки, що веде до досягнення високого рівня його виявлення, як покликання.

В дослідження впливають такі узагальнюючі висновки:

1. Актуальність проблеми педагогічного покликання зумовлюється педагогічними і соціально-психологічними причинами.

Дослідженням виявлено загальну тенденцію, властиву розвитку суспільства і сучасної школи: помітно недооцінюється значення і соціальна значущість педагогічної професії і таких якостей, які вкрай потрібні і яким віддівали перевагу вчителі 70-80-х років – це компетентність, високий професіоналізм, пошук нового у вдосконаленні навчально-виховного процесу. Відбувається небажане роздвоєння особистості педагога: з одного боку, він досить позитивно ставиться до змісту своєї професії і бажав би працювати учителем і в подальшому, а з іншого, соціальна приниженість, незадовільність своїм економічним станом, професійною діяльністю змушує його шукати вихід із ситуації, що склалася, поза сферою педагогічної діяльності. Тим самим створюються умови для поповнення масових шкіл некомпетентними, слабо або й зовсім не під-

готовленими вчителями, які не люблять дітей, своєю професією, не мають покликання до неї.

2. Відсутність науково обгрунтованої теорії педагогічного покликання і концепції її розробки зумовила значні розбіжності серед дослідників щодо створення теоретичних моделей професійно-педагогічної підготовки вчителя, щодо формування його професіоналізму, особистісних якостей і властивостей, потрібних для педагогічної діяльності, а також щодо визначення шляхів і засобів розв'язання цієї проблеми. Але при цьому теорія і практика розвитку педагогічного покликання залишається малодослідженою проблемою педагогічної науки. Емпіричне уявлення про природу педагогічного покликання як про вроджену, споконвічну якість особистості, як про явище, що не формується, стало на переході науковому визначенню сутності педагогічного покликання, з'ясуванні умов і факторів, які сприяють його розвитку і формуванню.

Оскільки немає науково обгрунтованої теорії педагогічного покликання і концепції її розроблення ця проблема не ефективно розв'язується на практиці, змушуючи йти шляхом проб і помилок.

3. На основі вивчення психологічної структури педагогічної діяльності вчителів з різним ставленням до професії розроблено концептуальну модель педагога за покликанням, визначено критерії виявлення його сутнісних характеристик і закономірностей розвитку та формування.

Аналіз матеріалів, одержаних у ході теоретико-методологічного й експериментального дослідження, підтверджує гіпотезу про те, що психологічна структура ставлення вчителів до педагогічної діяльності, які працюють за покликанням, істотно відрізняється від структури ставлення до професії тих вчителів, які не виявляють покликання до обраної професії. У перших ставлення до професії

виявляється як потреба у педагогічній діяльності, характеризується задоволеністю обраною професією, готовністю і здатністю жертвувати особистим благополуччям і спокоєм заради досягнення високого рівня педагогічної майстерності і професіоналізму, а також високим рівнем виявлення вольових зусиль, працьовитості і працездатності. Такі вчителі активно прагнуть і схильні до самовдосконалення і творчих пошуків.

4. Результати дослідження підтвердили вірогідність обґрунтованих концептуальних положень і теоретико-методологічних підходів до дослідження проблеми педагогічного покликання. В ході вивчення шляхів становлення історично визнаних талановитих зарубіжних і вітчизняних педагогів минулого і сучасності було встановлено: педагогічне покликання не є вродженою властивістю. Воно виявляється в процесі безпосередньої педагогічної діяльності. Педагогічне покликання – це прижиттєве утворення у психологічній структурі особистості педагога. Воно формується як вияв у стійкому позитивному емоційно-вольовому, інтелектуально-пізнавальному, морально-етичному, ціннісно-орієнтаційному і мотиваційно-оцінному ставленні педагога до його нахилів, здібностей, потреб у педагогічній діяльності.

На підставі аналізу експериментального та емпіричного дослідження структури відносин педагогів різних груп встановлено критерії сформованості педагогічного покликання у студентів і вчителів. Позитивна оцінка сутнісних аспектів педагогічної професії і задоволеність своїм вибором, готовність і намір працювати за обраним фахом, яскраво виражений інтерес до психолого-педагогічної літератури, прагнення до професійного самовдосконалення і оволодіння педагогічною майстерністю, любов до дітей.

Шляхом теоретико-експериментального пошуку виявлено оптимальні психолого-педагогічні і соціальні психологічні умови, що сприя-

ють успішному формуванню педагогічного покликання. До них належать: 1/ психологічна підготовка школярів до вибору професії вчителя на основі спеціально організованої навчально-виховної роботи щодо їх орієнтації на цю професію, формуванню позитивного ставлення до неї; 2/ соціально-психологічна і педагогічна задоволеність учителя системою його взаємовідносин з учнями, вчительським колективом и морально-психологічним кліматом у школі, а також матеріальною забезпеченістю і заробітною платою; 3/ організація психолого-педагогічних заходів щодо формування професійно-педагогічної спрямованості особистості у студентів вчителів; 4/ забезпечення сприятливих умов для легкої адаптації початкуючих учителів; 5/ виховання особистісно значущих якостей для розвитку і прояву педагогічного покликання: працелюбності і працевдатності, інтересу до знань, цілеспрямованості, готовності долати труднощі в опануванні педагогічної майстерності і самоудосконаленні і інші. У ході дослідження виявлено закономірну залежність розвитку педагогічного покликання від наявності або відсутності цих умов у процесі професійного становлення вчителя. Виявлено тісну кореляційну залежність: між задоволеністю професією і рівнем виявлення покликання; між характером морально-психологічного клімату, що склався в колективі, де працює вчитель, і ступенем задоволеності професією; між характером стосунків вчителя з учнями і ступенем задоволеності професією; між соціально-економічними умовами праці вчителя і задоволеністю професією; між рівнем соціально-психологічного самопочуття вчителя як особистості і ступенем задоволеності професією.

5. Практика, що склалася в діяльності шкіл та педвузів, через низку об'єктивних причин утруднює формування високого позитивного ставлення до педагогічної професії. Низький престиж педагогічної професії, відсутність належної уваги до праці учителя з боку

держави та суспільства, низька заробітна плата, тощо створили об'єктивні умови для зниження авторитету та соціального статусу педагогічної професії серед молоді.

6. У результаті експериментального вивчення довузівського етапу підготовки майбутнього вчителя встановлено: значущими факторами, що впливають на перебіг цього процесу, є навчально-виховна робота з орієнтації учня на педагогічну професію, особистістю шкільного вчителя. Після проведеної експериментальної роботи із старшокласниками виявилася значимість кореляційної залежності формування позитивного відношення до педагогічної професії від характеру навчально-виховної роботи, що має спеціальну цільову спрямованість.

Так, коефіцієнти кореляції дорівнюють: 0,853 - в V кл.; 0,680 - в VIII кл., 0,520 - в IX кл.; 0,410 - в XI класі. На вузівському етапі таким фактором є навчально-виховна робота у вузі. Дані теоретико-експериментального дослідження, проведеного в школі та педвузі, підтверджують правомірність та наукову обґрунтованість висунутої гіпотези про те, що: ефективність розвитку педагогічного покликання значно підвищується за умови організації спеціальної навчально-виховної роботи: з школярами - з орієнтації на педагогічну професію, із студентами - з формування покликання.

Практика розвитку педагогічного покликання може успішно здійснюватись за умови повної включеності вищезгаданих умов і факторів у цілісний педагогічний процес.

7. У ході теоретико-експериментального дослідження педагогічного покликання встановлено закономірності його розвитку: розвиток педагогічного покликання є закономірним за умови збіжності нахилів та здібностей, за умови їхньої професійно-педагогічної спрямованості, за умови поєднання їх з високим рівнем розвитку працелюбства, волевих та морально-етичних якостей особистості,

її духовних та інтелектуальних потреб, а також при пошуківній орієнтації емоційної та мотиваційної сфер особистості педагога.

Цим дослідженням не вичерпується проблема педагогічного покликання. Потребують свого вивчення проблеми: попередження і подолання наслідків тенденції до зниження інтересу до педагогічної професії; генези і психофізіологічного прояву педагогічного покликання; підвищення ефективності особистісного впливу викладача вузу на цей процес.

Вміст дисертації відображено у 65 публікаціях автора загальним обсягом 75 друкованих аркушів.

Основні з них:

Монографії:

1. Психолого-педагогические основы формирования призвания к профессии учителя. - Одесса, 1993. - 219 с.

2. Педагогические основы формирования призвания к профессии учителя. - М., 1990. - 216 с. - Деп. в ОЦНИ "Школа и педагогика" МП СССР и АПН СССР, 04.06.90, № 171-90.

3. Вопросы профессиональной подготовки специалистов в педагогическом вузе. - Уралск: Изд-во Минпроса Каз. ССР, 1974. - 97 с. - в соавторстве /авторських - 27 с./.

Методичні посібники, брошури, програми:

4. Методические рекомендации по ориентации учащихся на профессию учителя. - Алма-Ата: Изд-во Минпроса Каз. ССР, 1989. - 58 с.

5. Использование педагогических игр и ситуаций в подготовке учителя к воспитательной работе в школе. - Одесса, 1993. - 82 с.

6. Выдающиеся педагоги о призвании учителя. - М., 1985. - 42 с. - Деп. в ОЦНИ "Школа и педагогика" МП СССР и АПН СССР, 15.07.85, № 126 - 85 с.

7. Призвание-учитель. - Алма-Ата: Изд-во "Знание" Каз. ССР,

1985. - 20 с.

8. Методические рекомендации по организации стажировки молодых специалистов. - Уралск: Изд-во "Знание" Каз. ССР, 1985. - 31 с. /В соавторстве. /авторских - 26 с./.

9. Ориентация учащихся на педагогическую профессию // Методический материал в помощь учителям, классным руководителям, студентам педвузов. - Уралск, 1987. - Вып. I. 12 с.; 1987. - Вып. II. - 12 с.

10. Методика разработки целевой установки лекции: Методические рекомендации. - Алма-Ата: Изд-во "Знание" Каз. ССР, 1969. - 24 с. /на каз. языке./.

11. В помощь учителю-наставнику в работе с молодыми учителями: Методические рекомендации. - Уралск: Изд-во "Знание" Каз. ССР, 1988. - 18 с.

12. Народное образование и вуз в условиях рыночных отношений: Программно-методический материал социально-психологического исследования проблемы среди студентов. - Одесса, 1991. - 12 с.

13. Школа и образование в условиях перехода к рыночным отношениям. Социальное прогнозирование, концепции развития и практика перестройки: Программно-методический материал социально-психологического изучения проблемы среди школьников. - Одесса, 1991. - 12 с.

14. Преподаватель в высшей школе в условиях рыночной экономики. Социальное прогнозирование, концепция перестройки высшей школы: Программно-методический материал для социально-психологического исследования проблемы среди преподавателей вуза. - Одесса, 1991. - 12 с.

15. Учитель и школа в условиях перехода общества к рыночным отношениям: Программно-методический материал социально-психологического исследования проблемы среди учителей. - Одесса, 1991. - 12 с.

16. Школа: проблемы обновления: Аналитическая записка по материалам социологического исследования по программе Минпроса СССР "Общественное мнение". - Москва-Ульяновск, 1991. - 45 с. - В соавторстве /авторских - 12 с./.

Статті у збірниках і журналах, матеріали наукових конференцій:

17. Педагогическое призвание и педагогическая практика в педвузе // Материалы Первой республиканской конференции по методике преподавания и педагогике высшей школы. - 22-24 октября 1969 г., - Алма-Ата, 1971. - С.64-72.

18. Структура и компоненты педагогического призвания // Педагогика и частные методики. - Вып. 8. - Алма-Ата, 1972. - С.19-24.

19. Формирование педагогического призвания у студентов // Формирование основ профессионального мастерства в высшей школе: Материалы Всероссийской конференции. - Л.: ЛГУ, 1978. - С.26-28.

20. Формирование педагогического призвания у студентов // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. - Вып. 2. - Л., Изд-во ЛГУ, 1974. - С.207-212.

21. Профессиональная направленность как условие успешности подготовки специалистов в вузе // Вопросы профессиональной подготовки будущих учителей. - Уральск, 1974. - С.8-21.

22. Некоторые проблемы взаимодействия основных компонентов в системе подготовки учителя // Педагогика. - Алма-Ата, 1976. - С.19-24.

23. Педагогическое мастерство и призвание // Вестник высшей школы. - 1976. - № 6. - С.68-70.

24. Некоторые социальные и психологические аспекты формирования профессиональных интересов у будущих учителей // Формирование общественно-политической и познавательной активности у студентов

- педагогически вузов: Материалы Всесоюзной научной конференции. - Воронеж, 15-17 мая 1975. - Воронеж, 1976. - С.79-81.
25. К вопросу о взаимодействии основных компонентов в системе подготовки учителя // Научные основы учебно-воспитательного процесса в педвузе. - Алма-Ата: Издание Минпроса Каз. ССР, 1977. - Вып. 7. - С.20-25.
26. Призвание к педагогической профессии и проявление педагогического мастерства // Формирование основ профессионального мастерства студентов педагогических вузов: Материалы республиканской научной конференции. - Усть-Каменск орок, 21-23 октября 1977. - Усть-Каменогорск, 1978. - С.21-31.
27. Актуализация педагогических знаний студентов на основе выполнения ими педагогических заданий // Повышение эффективности преподавания педагогических дисциплин в вузе. - М., 1978. - С. 91-103.
28. Учебно-теоретические конференции по обмену опытом в условиях ФПК // Вопросы дальнейшего совершенствования работы ФПК директоров средних общеобразовательных школ. - Красноярск, 1979. - С.75-77.
29. Эмоционально-волевые компоненты педагогического призвания // Проблемы формирования профессионально-педагогической направленности будущего учителя. - Алма-Ата: Издание Минпроса Каз.ССР, 1980. - С.10-18.
30. О подготовке будущих учителей к работе по ориентации учащихся на педагогическую профессию // Проблемы формирования профессионального мастерства учителя. - Алма-Ата: Издание Минпроса Каз. ССР и АПН Каз. ССР, - 1985. - С.20-27.
31. Выдающиеся педагоги о призвании учителя // Методологические проблемы педагогической науки. История педагогики. - Вып.6. /42/. - М.: НИИ ОП АПН СССР, 1985. - С.8-9.

82. Особенности и трудности формирования научно-педагогических понятий у будущих учителей в процессе изучения курса педагогики // Совершенствование процесса формирования научных понятий у учащихся школ и студентов педагогических вузов. - Челябинск, 1976. - Ч. I. - С. 56-58.

83. Формирование мировоззренческой культуры будущего учителя в процессе изучения педагогики // Формирование мировоззренческой культуры будущего учителя: Материалы республиканской научно-теоретической конференции. - Уральск, 9-10 декабря 1988 г., Уральск, 1989. - С. 73-75.

84. Педагогические основы формирования призвания к профессии учителя // Педагогическое образование: Подготовка и повышение квалификации педагогических кадров. - М.: Изд-во АПН СССР, 1990. - Вып. 5. - С. I-2.

85. Обеспечение преемственности в исторической подготовке будущих учителей в системе заочного обучения // Повышение эффективности подготовки учителей истории без отрыва от производства: Материалы Воссожаной научно-методической конференции. - Одесса, 5-8 сентября 1990 г. - Москва-Одесса, 1990. - С. 83-85.

86. Изучение, обобщение и распространение передового педагогического опыта как средство взаимодействия педагогического вуза и школы // Связь педагогических вузов с общесреднеобразовательной школой, ПТУ и органами народного образования. - Гурьев, 1978. - С. 68-70.

87. Школа, учитель и ученик глазами учащихся и педагога // Педагогическая инициатива. - 1991. - № I; - С. 6-15.

88. Социология - школе. // Педагогическая инициатива. - 1991. - № 2. - С. 23-30.

89. Чего ждут от гимназии учителя и учащиеся? // Педагогическая инициатива. - 1991. - № II. - С. 7-17.

40. Социология - школе // Педагогическая инициатива. - 1991. - № 5. - С. 45-48.

41. Социально-психологические аспекты исследования проблемы формирования педагогической культуры // Педагогическая культура. - Одесса, 1992. - Вып. 1. - С.3-5.

42. Методологические и социально-педагогические основы исследования проблемы нравственной культуры учителя // Нравственная культура учителя. - Одесса, 1993. - Вып. 2. - С.5-11.

43. Психологическая характеристика педагогической культуры как компонент мастерства учителя // Педагогическая культура. - Одесса, 1995. - Вып. 3. - С.3-6.

44. Идея дифференцированного обучения в педагогическом наследии Я.А.Коменского // Я.А.Коменский і педагогічна сучасність: Матеріали Міжнародної наукової конференції. - Одеса, 23-25 вересня 1992 року. - Одеса, 1992. - С.10-12.

45. Проблемы переосмысления значения истории педагогики в создании современной концепции школьного образования и воспитания // Класична педагогіка і філософія в світлі сучасних завдань шкільної і вузівської словесності: Матеріали науково-практичної конференції. - Одеса, 7-10 жовтня 1993 р. - Одеса, 1993. - Ч. 1. - С. 25-26.

46. Социально-психологические аспекты формирования личности школьника в трудовой деятельности // Психолого-педагогические проблемы формирования личности школьника в процессе трудовой деятельности: Материалы научно-практической конференции. - Славянск, 19-20 октября 1993 г. - Славянск, 1993. - С.13-14.

47. Социально-психологические причины отклоняющегося поведения и психического здоровья детей и подростков // Социальные аспекты психического здоровья детей и подростков: Материалы международного конгресса. - 19-22 сентября 1994 г. - Одесса, 1994. - С.94.

Ахмедзянова Л.М. Теоретические основы и практика развития педагогического призвания.

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – профессиональная педагогика. Институт педагогики и психологии профессионального образования АПН Украины, Киев, 1996.

В диссертации представлено научное концептуальное содержание понятия педагогического призвания, методологическое обоснование и теория, раскрывающая основные психолого-педагогические характеристики сущности, структуры и компонентов педагогического призвания как многоуровневой и сложной иерархизированной системной целостности и интегративное свойство личности, охватывающее ее эмоциональную, волевую, интеллектуально-познавательную, нравственно-этическую, мотивационно-оценочную, ценностно-ориентационную сферы; как особое отношение, проявляющееся в склонностях, способностях к педагогической деятельности, в потребности к ней; с механизмах, этапах, психолого-педагогических и социально-психологических условиях, факторах и закономерностях его развития и формирования в довузовском, вузовском и послевузовском этапах подготовки и профессионального становления учителя; результаты экспериментального исследования, подтверждающие надежность разработанной теории, целесообразность и достаточную эффективность предложенных практических мер по организации наиболее эффективного управления процессом развития и формирования педагогического призвания.

Исследование внедрено в практику работы ряда общеобразовательных школ, педагогических училищ и педвузов Украины, в некоторых регионах страны СНГ (Россия, Казахстан).

Achmedzanova L.M. The theory of pedagogical calling and practice of its development.

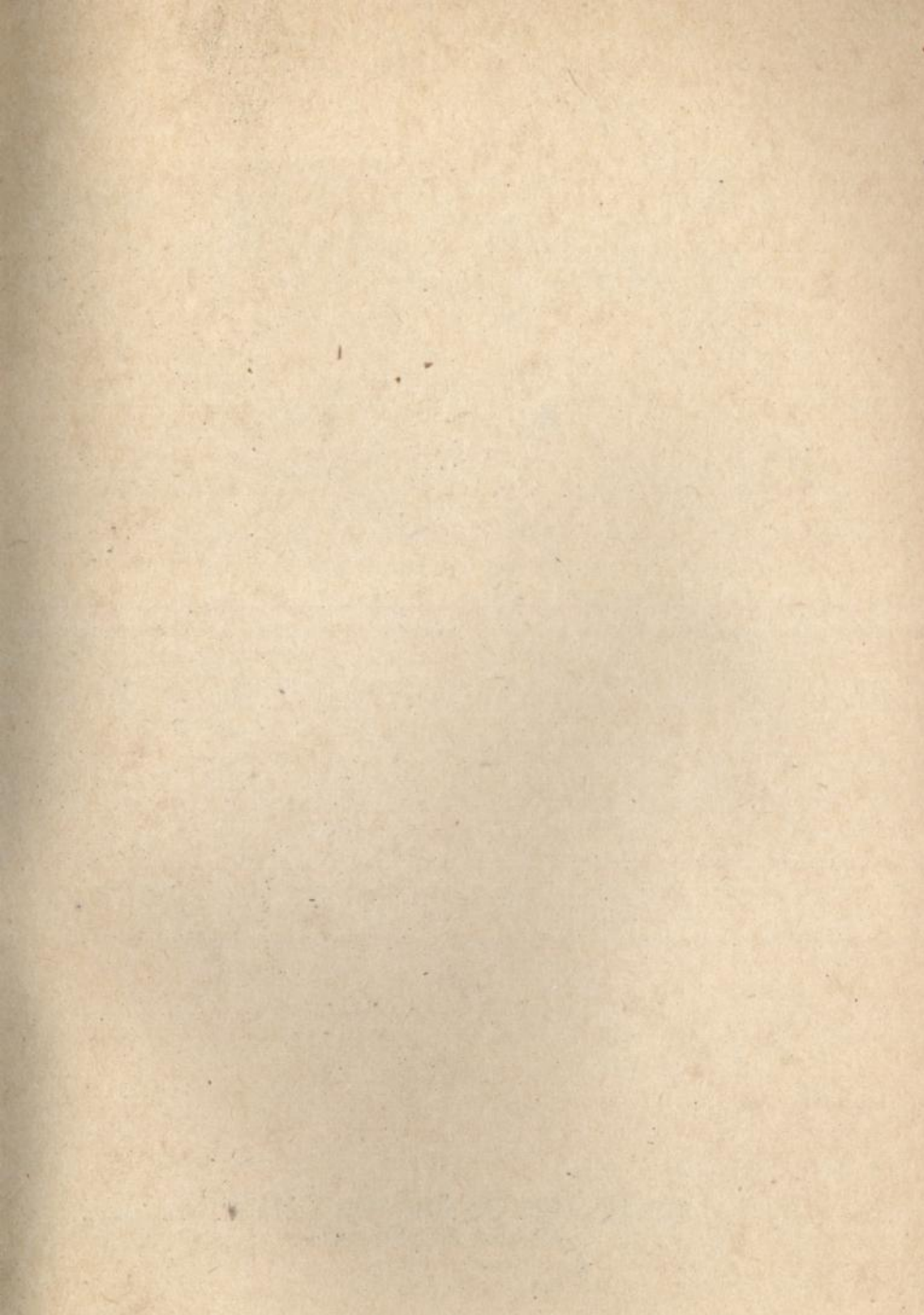
The manuscript the dissertation for the degree of Doctor of pedagogical science (speciality 13.00.04 - professional pedagogics). Institute of Pedagogics and Psychology of Professional Education of the APS of the Ukraine, Kiev, 1996.

To be defended is scientific content of the concept of pedagogical calling on the basis of the system approach, methodological argumentation and theory, revealing chief psychological characteristics of essence, structure and components of pedagogical calling as a multilevel and complex hierarchized system whole and the integrative quality of personality covering its emotional, volitive, intellecto-cognitive, moral and ethical, motivative-valuating, value-orientated spheres as a peculiar relationship revealed in the aptitude and abilities for pedagogical activities, in one's organs need for it, as in the mechanisms, stages, psychologo-pedagogical and socio-psychological conditions, factors and regularities pre-higher and higher and higher-school as well as in postgraduate education and professional formation of the teacher; the results of the experimental research that confirm the reliability of the theory worked out, the expedience and effectiveness of the suggested measures on the organization of the most effective control of the process of forming of pedagogical calling.

The study has been put into practice in a number of general education schools and colleges of education of Ukraine and some regions of the CIS (Russia, Kazakhstan).

Ключові слова: покликання, профпридатність, нахили, здібності, професійні інтереси, потреби, емоційно-вольове відношення, інтелектуально-пізнавальне відношення, морально-етичне відношення.

Ліцей

Ав. 36.179

Зам. 477. Тираж 110. Дата випуску 18.11.96 р.

Друкарня АТ «Реклама»